

SEMAVERİN ÖYKÜSÜ

Kemal İbrahimzade¹

ÖZET

İlk semaver şimdiki Rusya sınırlarından epeyce uzaklarda olmasına rağmen, Rus semaverleri tarih içinde önemli yer tutmaktadır. Rus semaverleri, metalin bir sanat yapıtına dönüşmesi açısından önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir. 18. yüzyılda, sadece soylu ailelerde kullanılan semaver, 19. yüzyılda geniş rağbet görerek halk arasında yayılmış, evlerin vazgeçilmez eşyası haline gelmiştir. Bu denli yaygın ve değer verilen bir eşya olmasına rağmen, semaver üzerine yapılmış araştırma sayısı oldukça azdır ve bu konuda literatür de yetersizdir.

Su kaynatma aracı olarak semaverin benzerleri çok eski dönemlerden beri bilinmektedir. İlk semaverin kesin olarak hangi tarihte ortaya çıktığı belli değildir, ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren semaver tipi mütevazı çaydanlıkların yerini gerçek semaverler almıştır.

Rusya'da tek örnek oluşturan özel yapım semaverler ile sayısı sınırlı tutulan seri üretim semaverler, deneyimli usta bakırcılar ve gümüşçüler tarafından üretilirdi. Bazı örnekler kuşkusuz sanatçıların tasarımına uygun üretilmiştir. Madalya getirebilecek bir prestij objesi olması ve aynı zamanda da iyi para getirmesi nedeniyle sergiler için özel semaverler yapılırdı.

Günümüzde semaver günlük ihtiyaç aracından daha çok ulusal geleneğin simgesi olarak algılanmaktadır. Antropoloji (21): 89-104.

¹ Yard. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Van

Anahtar Kelimeler: Rusya, samovar, çay.

ABSTRACT

Although the first samovar was found far from the borders of Russia, the Russian samovars play an important role in history. Russian samovars may be evaluated as the important examples of metal artworks. While it was used by the aristocracy in the 18th century, the use of samovar became more common among the ordinary families and became an indispensable household utensil in the 19th century. Despite the fact that it was such a valuable and common utensil, there are very few researches about samovar and there is a very limited literature.

Similar water-boiling devices are known to have been used since the early ages. Although it is not known when the first samovar emerged, the real samovars took the place of the ordinary water boilers in the second half of the 18th century.

In Russia, the samovars of special production, of which there is only one example in each model, and the samovars of serial production were all produced by experienced coppersmiths and silversmiths. Some examples were doubtlessly crafted according to the designs of the artists. Special samovars were produced for Exhibitions, as they were prestigious and worth for medals, and earned good money.

The samovars, today, are perceived as the symbols of national traditions rather than a device for daily needs.

Keywords: Russian, samovar, tea.

Tarih boyunca insanlar, dünyanın değişik yerlerinde malzeme, form ve kullanım açısından birbirinden farklı olan araç-gereç ve kap-kacak imal etmişlerdir. Günlük gereksinimlere yönelik kullanım eşyaları, ulusal ve yerel geleneklerle sıkı şekilde bağlantılı olmasının yanı sıra, bölgenin ekonomik durumu ve ham madde olanaklarıyla da kopmaz ilişki içindedir. Öte yandan, biçimlendirmede en önemli etken, tarihi süreç içinde halklar ve ülkeler arasında var olan kültürel etkileşimdir. Bu açıdan Rus semaverinin Anadolu'ya uzanan hikayesi, ayrıca araştırılması gereken oldukça ilginç bir konudur.

Konuya girmeden önce semaver hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır.

Semaver, ısı enerjisini ekonomik ve hesaplı kullanmak için insanlığın yüzyıllarca biriken pratik deneyimini bir araya getiren araçtır. Tarihsel süreç içinde semaver yapımında kullanılan başlıca malzemeler; yeşil bakır (pirinç), kırmızı bakır, tombaktır. Bazı imalatçılar, semaveri gümüş veya altınla kaparlardı veya gümüşten ve Alman gümüşünden de yaparlardı.

Tombak, semaver imalatında kırmızı bakıra kıyasla on misli daha sık kullanılmaktaydı. Daha pahalı, güzel ve lüks olduğundan tombak semaverler soylular ve varlıklı tabaka arasında rağbet görmekteydi. Ama genel olarak semaver imalatında kullanılan başlıca malzeme, yeşil bakırdı (Tihona ve ark., 1989:16).

Bilindiği gibi semaver et kalınlığı çok az olan ve duvar diye bilinen, genelde dikey olarak yükselen yekpare kaptan oluşur. Bu gövde kısmı, biçimine göre kavanoz, oval, vazo, armut, kolon, yumurta, palamut şeklinde olabilir. Semaverin tam ortasından dikey olarak geçirilen ve kuvşin (küp) denen boru, aşağıda ateşin yakıldığı ateşlikten başlar ve ocak denen en üst kısma kadar yükselir. Borunun çapı, kabın orta kısmında daralır ve alt kısma

göre daha küçük olur. Üst kısımdaki ocak üzerine demlik konur ve çay demlenir. Ocak özel kapakla kapatılarak borudaki hava sirkülasyonu ayarlanır. Boruya yukarıdan yakıt (yonga, dal çubuk, çam kozalakları veya odun kömürü) konur. Ateşlik aşağıdan kaba bitişiktir ve zeminden güvenli mesafede yukarıdadır. Bu mesafe, semaverin ayakları sayesinde sağlanmaktadır. Üst kısımda semaverin borusuna geçirilen ve gövdenin ağzını kapatan çift destekli kapak vardır ve semavere su bu kapak kaldırılarak doldurulur.

Semaver gövdesinin dip kısmının biraz üzerinde musluk borucuğu ve musluk ayrılır. Bu sayede dip kısımda biriken asılının musluktan alınan suya karışması önlenmiş olur.

Fabrika imalatı nedeniyle semaverin yapımında iş bölümü ortaya çıkmıştır. Semaver imalatında başlıca yedi ana meslek dalı vardı: 1. Lehimeci – bakır sacı bükücü, lehimler ve gereken şekle sokardı. 2. Kalaycı – semaverin iç kısmını kalaylardı. 3. Tornacı – semaveri tezgahta perdahlar ve cilalardı. 4. Çilingir - destekler, musluklar vb. yapardı. 5. Montajcı – semaverin değişik kısımlarını bir araya getirerek montaj ederdi. 6. Cilacı – Semaveri temizler ve son şeklini verirdi. 7. Marangoz – semaverin destek ve kapasının ahşap kısımlarını yapardı.

İlk semaverin yaratıcıları, şimdiki Rusya sınırlarından epeyce uzaklarda oturuyorlardı. Kimi özellikleri bu bölgede icat edilen, kimi nitelikleri de çevre kültürlerden alınan semaver belirli bir standart ve olgun yapıya kavuşana kadar uzun zaman geçmiştir. Rus semaverleri, metalin bir sanat yapıtına dönüşmesi açısından değerlendirilmesi gereken bir örnek olarak kabul edilebilir ve aslında burada, aynı zamanda, Kuzey komşularımızın tarihinde özgün sayfalardan biri söz konusudur. 18. yüzyılda, başlangıçta sadece soylu ailelerde kullanılan semaver, 19. yüzyılda geniş rağbet görerek

halk arasında yayılmış, evlerin vazgeçilmez eşyası haline gelmiştir. Bu bağlamda bir noktanın dikkate alınması gerekir; bunca yaygın ve değer verilen bir eşya olmasına rağmen, semaver üzerine yapılmış araştırma sayısı oldukça azdır ve bu konuda özel literatür de yetersizdir. Var olan çalışmalarda, semaver yapımı genel olarak bir zanaat dalı olarak incelenmiş ve imalat teknikleri ele alınmıştır.

Su kaynatma aracı olarak semaverin benzerleri çok eski dönemlerden beri bilinmekteydi. Örneğin, İlkçağ'ın en önemli merkezlerinden biri olan İtalya'nın Pompei kentinde yapılan arkeolojik kazılar sonucu bulunan avtepsa (authepsa) ve bir dereceye kadar semaveri hatırlatan su ısıtma kabı, semaverin uzak 'ataları' sayılabilirler. Y. A. İvanova, konuyla ilgili şu ilginç değerlendirmeyi yapmıştır: "*Kendiliğinden su ısıtan bu cihazın, yani semaverin ilk defa nerede ve ne zaman icat edildiğini söylemek bugün çok zordur. Rus günlük yaşamının klasik sembolü haline gelen semaver bir zamanlar öylesine yaygınmış ki, 19. yüzyılda Pompei kazılarında bulunmuş bronz avtepsayı (authepsa) tarif ederken Avrupalı bilim adamları, bunun 'bizzat semaver olduğunu' iddia ediyorlardı*" (İvanova 1971:7).

Eskiçağ'da Romalılar çayı bilmezlerdi. Bu kaplar, şaraba ilave edilen suyu kaynatmak ve ısıtmak için veya belki de reçetesi günümüze kadar ulaşmış olan ve Romalı lejyonerler arasında çok tutulan conditium tinctum adlı meyve kokteyli gibi içecekler hazırlanmasında kullanılmıştır.

Su ısıtmak ve kaynatmak için kullanılan semaver tipi kaplar, Çin'de çok eski dönemlerden beri vardı, aynı zamanda Kore'de kullanıldığı bilinmektedir. Semaverin başlıca detayları olan boru ve alt kısımdaki küllük, bu eşyalarda da bulunmaktaydı. "*Metal veya porselen malzemedен imal edilmiş olan Kho - Go içinde Çinliler, haşlanmış et suyu ve çorba servisi yapılırdı. Çay için onlar, özel ızgarası olan küpler veya çaydanlık*

kullanırlar, çay doğrudan fincanlarda demlenirdi" (İvanova 1971:7). Çin'de de çay, eski ve ortaçağda günlük bir içecek değildi, günlük içecekler daha çok bal, bira ve bozaydı.

Semaverin yaygın hale gelmesi doğal olarak çay kültürüyle ilgilidir. Rusya'da çay, Çar Mihail Fyodoroviç (1613-1645) zamanından beri biliniyordu. Çar'a bu lezzetli bitkiyi, Moğol Hanları'ndan biri hediye etmişti. Ancak çay Rusya'da uzun süre sadece ilaç olarak kullanılmıştır. 18. yüzyılda önce şarap ve ardından şampanya şarabı moda oldu. Batı Avrupa etkisiyle zengin bezemeli vazo şeklinde yapılan çok sayıda fıskiyele, şarap ve şampanya modasını bir dereceye kadar yansıtmaktadır. Bunlar, biçim açısından vazoya benziyorlardı ve sonraları semaverin gövdesine (deposuna) de vazo denmeye başlandı. Bu kapların şarap almak için bir veya birkaç musluğu, içindeyse buz koymak için bir haznesi bulunurdu. Ancak biçim açısından semaverlere benzemekle birlikte, fıskiyele, tamamen farklı amaçla, yani sıvıyı soğutmak için kullanılıyordu.

Aynı dönemde semaver tipi çaydanlıklar ve semaver tipi ocaklar da kullanılmıştır. Semaver tipi çaydanlıklar sonraki dönemlerde de rağbet görmeye birlikte çok yaygın değildi. İlk semaverin kesin olarak hangi tarihte ve nerede ortaya çıktığı belli değildir, ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren semaver tipi mütevazı çaydanlıkların yerini gerçek semaverler almıştır. Bunlar, geleneksel Rus kap-kacak ve mutfak eşyalarından farklı olup yapıları itibarıyla dikey biçimdeydi ve o dönemin dekoratif vazolarına benziyordu. 19. yüzyıl ortalarına doğru çay, Rusya'da milli bir içecek ve gelenek haline geldi, halkın günlük yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştu. Aynı zamanda semaver de Rus yaşam biçiminde özgün yerini almış ve aile ocağının simgesi haline dönüşmüştü.

Rusya'da semaver 20. yüzyılın başlarına kadar zenginliğin göstergesiydi. Zengin evlerinde genellikle iki semaver olurdu ve biri günlük olarak kullanılırken diğeri misafir geldiğinde, özel günlerde veya bayramlarda kullanılırdı.

19. yüzyılda Rusya'da ayaklı kadeh ve kavanoz şeklinde gövdesi olan semaverler oldukça yaygındı. 1880'lerden itibaren semaverlerin üzerini nikkelle kaplanmaya başlandı ve böylece biçim, estetik ve dayanıklılık bakımından önemli avantajlar sağlanmış oldu. Birçok fabrika ve imalathane büyük kentlerde semaver satış bayileri kurdular. Bütün bunlara rağmen 19. yüzyıl sonlarında bile semaver yeterince pahalı bir lüks eşyası sayılmaktaydı ve özellikle de köylerde sadece zenginler semaver alabiliyorlardı. Aynı zamanda bir prestij göstergesi olarak kabul edilmesi nedeniyle sadece bir kişi için ismarlama olarak imal edilmiş semaverler de vardı.

Kavanoz veya oval şekilde gövdesi olan sıradan semaverlerle birlikte gerçek sanat değerine sahip olan özgün biçimli semaverler de imal edilmiştir. 19. yüzyılda teknolojideki gelişmeler, ayrıca ticaret ve sanayi burjuvazisinin büyümesi, lüks eşya tüketiminde önemli artışa yol açmıştır. Gümüş ve Alman gümüşünden yapımlı, zengin bezemeli lüks eşyalar arasında semaverlerin özel bir yeri vardı (Kovarskaya ve ark., 1984:153).¹ Bu tür semaverler, metal kap-kacak ile birlikte takım oluştururlardı ve bu moda, uzun süre devam etmiştir. Öte yandan Rusya'da nüfusun değişik tabakalarında semaver talebi artıkça imalat maliyetlerini düşürme sorunu gündeme gelmiş ve bu nedenle seri imalata başlanmış, böylece standart tipte semaver üretimine geçilmiştir.

¹ "Moskova ve Peterburg'da 19. yy ikinci yarısından itibaren de önceki büyük sanayi merkezlerinde önemli miktarda gümüş mutfak eşyası, yemek, çay, kahve takımları, değişik ev eşyası, vazolar ve semaverler üreten imalathaneler ve fabrikalar art arda açılmaya başlamıştır."

Rusya'da semaver, başlangıçta ustalar tarafından tek başına ve özel olarak imal ediliyordu. Daha sonraları semaver üretilen küçük imalathaneler ortaya çıkmaya başladı. Son derece karlı bir iş olduğu anlaşıldığından, kısa sürede çok sayıda imalathane açılmış ve önceleri tek başlarına çalışan birçok semaver ustaları, imalathane ve fabrika sahibi olmuştu. Fabrikalarında yüzlerce kişi istihdam edilmekteydi. Semaver üretiminin simgesi olan Tula kentinde 1808'de sekiz imalathane vardı. 'Fıçı' şeklinde olan bir semaveri ünlü Rus komutan Mihail İllarionoviç Kutuzov satın almıştı. Silah arkadaşlarına ve komutanlara karargahında çay ikram etmeyi çok seven Kutuzov, bu semaveri bütün seferlerde kullanmış, cephelerde bile ondan ayrılamamıştır. Söz konusu semaver şimdi Moskova Devlet Tarih Müzesi'nde muhafaza edilmektedir (Mordaşov 1968:136).

Rusya'da, tek örnek oluşturan semaverler, ayrıca sayısı sınırlı tutulan seri üretim semaverler, deneyimli usta bakırcılar ve gümüşçüler tarafından üretilirdi. Bazı örnekler kuşkusuz sanatçıların tasarısı uyarınca imal edilmiştir. Madalya getirebilecek bir prestij objesi olması ve aynı zamanda da iyi para getirmesi nedeniyle Sergiler için özel semaverler yapılırdı. Madalya sahibi olan imalatçı semaverlerine fabrika damgasıyla birlikte madalyanın resmini de ekliyordu. Bu aslında bir tür reklamdı ve madalya sayısı çok oldukça ürünün değeri de yükseliyordu. Madalyaların yanı sıra kimi hallerde semaverler üzerinde damga olarak devlet arması da vurulmaktaydı. Bu tür bir ayrıcalık, ilk kez fabrikatör Bataşev'e tanınmıştı. Doğal olarak her üretici böyle bir madalya ve ayrıcalığa sahip değildi ve kimi durumlarda fabrikalarda yapılan semaverler üzerinde izinsiz olarak madalya veya damga konulabiliyordu. Ünlü fabrikaların unvanları ve semaver ustalarının adları da zaman zaman ruhsatsız olarak kullanılmaktaydı.

Semaverler, sadece evde değil trenlerde de bulunmaktaydı. Bu amaçla sefer semaverleri üretilmekte, ayrıca çay içmek için gerekli olan her türlü aksesuar, alet, kap kacak ve takımların yer aldığı çekmeceli çay dolapları yapılmaktaydı. Sefer semaverleri form açısından sıra dışı olup kolayca taşınabiliyordu. Bunların ayakları açılıp takılabiliyor, destekleri de semaverlerin duvarlarına doğru sıkıca yatırılıyordu. Bu tip semaverlere *pogrebets* denirdi. Bunlar yuvarlak gövdeli veya çok yüzlü, daha çok da kupa şeklindeydi. Bu biçimdeki semaverlerin kullanışı kolaydı ve taşınabilir olması da avantajlarından biriydi. Tula'da Sokolov Kardeşler Fabrikası'nda imal edilmiş *pogrebets* tipi semaver hakkında bilgi sahibiyiz. Bu semaver kullanılmadığı zamanlar su haznesine metal kutular ve mataralar sıkıca yerleştirilirdi. Görünüşe bakılırsa söz konusu semaver, askeri kamp yerlerinde ve açık ordugahlarda kullanılmak için imal edilmiştir. İmalatçının, kapağın üzerindeki kemik destekleri apoletler şeklinde yapmış olması, semaverin asker ihtiyaçları için kullanıldığını göstermektedir (İvanova 1971:136). 20. yüzyılın başlarında askerler için sırt semaverleri de üretilmişti.

Semavere benzer objelerden biri de, Fransızca çaydanlık, ısıtıcı anlamındaki *boulotte* sözcüğünden gelen *bulyotka* idi. Dış görünüşü açısından semavere benzeyen bulyotkalar, masalarda semaver yerine kullanılırdı. Sacayak üzerine kurulan çaydanlık biçiminde bulyotkalar da bilinmektedir. Bulyotkaya kaynamış su konur ve altında yanan ispirto ocağı sayesinde kaptaki gereken sıcaklık muhafaza edilirdi. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında gazyağıyla çalışan yeni tip semaverler üreilmeye başlanmıştır. *Pariçko* denen bu semaverler yangın tehlikesi açısından güvenliydi. Çernikovlar Fabrikası'nda imal edilen bakır semaverlerin boruları, yandan monte edilirdi. Yakıt deposu bulunan gazyağı semaverleri,

ateşli semaverlerle birlikte 1870'de Prusya uyruklu Reyngold Teile tarafından kurulmuş fabrikada üretilmekteydi ve bunlar, sadece Tula kentinde yapılırdı. Söz konusu semaverler gazyağının ucuz olduğu bölgelerde ve özellikle de Kafkasya'da yapılmaktaydı. Gazyağı semaverleri yurtdışında da satılmaktaydı. Ayrıca yurtdışında Batışev Fabrikası'nda üretilen semaverlere de talep vardı. Öte yandan Şemarin Ticarethanesi, İran Şah sarayına semaver satıyordu.

Sonuç olarak;

Çay içmek, Doğu'da insanın kendi içine kapanmasıyla bağlı, bir tür ayindir ve böylece günlük yaşantının ufak sorunlarından uzaklaşmak, konsantre olmak ve yüce konular üzerinde düşünmek ve insanın kendi iç dünyasına dalmak için ortam oluşturur. Buna karşılık Rusya'da çay içme 'ayini', masa başındaki insanların manevi kaynaşmasına yöneliktir. Rusya'da çay merusimi gönül sohbetleri için müsait ortam sağlıyordu.

Çay içme geleneğini, tarihi süreçte ele alırsak ilginç bir hususu belirtmek gerekir; gerek çayın vatani sayılan Çin'de, gerekse de Rusya'da önceleri çay, saray içeceği idi ve ilaç sayılmaktaydı. Fakat zaman içinde çay yaygınlaşmış ve geniş halk kitleleri arasında vazgeçilmez içecek olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren Rusya'da halk arasında yayılmaya başlayan ama sadece kentlerde tüketilen çay, bir süre sonra, Eskiçağ'dan beri Rusya'da köylü halk arasında kullanılan ve *sbiten* adı verilen içeceğin yerini aldı². Bu yüzden çaydanlık semaverlere çoğu zaman *sbittenik* (sbiten kabı) derlerdi (Tihonova vd. 1989:3). Ancak bu değerlendirme gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında *sbiten* içeceği sıradan semaverler içinde doğrudan sokaklarda satılmaktaydı ve görünen o ki çaydanlık semaver de aynı şekilde yaygınlaşmıştır. Çaydanlığın menşei iyi

² Sbiten, şifalı otlar ve bal karışımından hazırlanan sıcak içecektir.

bilinmekte olup ilk başta bunların sadece çay içmek için kullanıldığı söylenebilir (Ivanova 1971:11)³. Öte yandan Rusya'da gerek Doğu'daki çay içme geleneği gerek Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika'dan farklı ve özgün bir çay içme kültürü oluşmuştur. Rusya'da çay, tek başına ve ayrı olarak içilen bir içecek değildi. Kaynar su ve demlik çayla birlikte süt, kaymak, çeşitli reçeller ve limon da çayla birlikte tüketilirdi. Modern dönemde kuru ve yaş pasta, değişik şeker türleri ve tatlılar, çay sofrasının vazgeçilmez parçası haline gelmiştir. Çay, sert küp şekerle (kıtılama yöntemi) de içilir. Çay uzun süre kentlilerin içeceği olarak kalmıştı ve bu konuda modanın merkezi Moskova'ydı. Tula'nın bizzat Moskova'ya yakın olması, öteki faktörlerle birlikte bu kentin Rusya'da semaver imalatının en büyük merkezine dönüşmesinde önemli rol oynamıştır.

İlk zamanlar çay sadece evlerde içilirdi, giderek sadece Rusya'ya özgü çayhaneler yaygın hale geldi. Buralarda ortadaki masaya getirilen büyük semaver ve demlikle çay servisi yapılırdı. Özellikle tüccar ve iş adamlarının evlerinde şatafatlı çay partileri düzenlenirdi. Hane halkı saatlerce çay sofrasından kalkmaz ve bazıları yirmi fincana kadar çay içerdi. 19. yüzyıl sonlarında çay, yüksek cam bardaklarda içilmeye başlandı ve bu bardakların gümüş altlıkları olurdu. Çayın tadı, rengi ve aroması ile birlikte çay içmenin belirli bir estetiği de oluşmuştu.

Son dönemlerde kömür yakılan semaverlerin yerini elektrikli çaydanlıklar, gaz ve elektrik ocaklarında kullanılan çaydanlıklar yaygınlaşmıştır. Bugün Ural bölgesinde ve Tula'da sınırlı sayıda da olsa kömür ve elektrik semaverleri üretilmektedir. Fakat günümüzde masaya

³ "Büyük olasılıkla bunun nedeni, 19. yüzyıl başlarına ait *Isbak* denen resimlerde ve figürlerdir. Çünkü bunlarda bir zamanlar Rusya'da çok yaygın bir içki olan *shütent* çaydanlıklarında sıcak halde satan sokak satıcılarını görebiliyoruz".

gelen semaver, artık günlük ihtiyaç aracı sayılmamakta ve daha çok ulusal geleneğin simgesi olarak algılanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ivanova, Y. A. 1971 Rus Semaverleri, Fotoğraf Albümü. (Fotoğraflar I. L. Zaharova), Khudojnik RSFSR Yayınevi, Leningrad.
- Kovarskaya, S.Y., Kostina, I.D., Şakurova, Y.V., 1984 Moskova Kremlin Devlet Müzeleri Envanterinde Bulunan 16. – 20 yy. Dönemi Rus Gümüşçülük Sanatı Ürünleri. Moskova.
- Lobaneva, A, 1969 "Rus semaveri", Dekorativnoye İskusstvo SSSR, 9:43-46.
- Mordaşov, I.S., 1968 Efsane Solağın Ardılları: Tula Ustaları Hakkında Öyküler, Prioksk Yayınevi, Tula.
- Pavlovski, B.V., 1975 Ural Sanayi Bölgesinde Dekoratif ve Uygulamalı Sanatlar, İskusstvo Yayınevi, Moskova.
- Pavlovskiy, B. V., 1982 18. yy – 19. yy Ural Bölgesi Metal İşçiliği Sanatı, Sverdlovsk.
- Poşegayeva, V. P. - G. A. Pilipenko, 1972 Tula Bölgesi Eski Zanaatları, Prioksk Yayınevi, Tula.
- Sbitnev, Y., 1966 Semaverin Öyküsü, Ogonyok Yayınevi, 3:19.
- Tihonova, A. S. vd. 1989 Tula Semaverleri. Albüm, Prioksk Yayınevi, Tula.

RESİM DİZİNİ

Resim 1: Semaver Çaydanlık- (Sbitennik). Kırmızı bakır. 18. yy. sonu.

Resim 2: Yol Semaveri. Bakır. 19. yy. başları.

Resim 3: Vazo şeklinde Semaver. Bakır. 19. y.y. başları.

Resim 4: Ampir isimli Semaver. Pirinç. 19. y.y. başları.

Resim 5: Kahve semaverleri. Kâkmalı.. 1840.

Resim 6: "Floransa Vazosu" isimli Semaver. Bakır, 1870.

Resim 7: "Floransa Vazosu" isimli Semaver, Bakır, 19.yy. ikinci yarısı

Resim 8: Fiçt Şeklinde Semaver 19. yy. ikinci yarısı

Resim 9: "Rönesans" isimli Semaver, Pirinç, 19.yy. sonu

Resim 10: "Rokoko" isimli Semaver, Pullu, Pirinç, 19.yy. sonu

Resim 11: Kavanoz şeklinde Semaver, Pirinç, 19.yy.

Resim 12: 1910-e tr. "Mısırlı" isimli semaver, Pirinç, 1910

Resim 13. Armut şeklinde Semaver. Bakır 1940

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

